

MREŽA ORGANIZACIJA ZA DECU SRBIJE MODS

Mapiranje resursa za socijalno uključivanje u 10 gradova/opština u Srbiji

2018

Mapiranje resursa za socijalno uključivanje u 10 gradova/opština u Srbiji sprovedeno je u okviru regionalnog projekta „[Regionalni resursni centar za zaštitu dece \(RRC\) za jugoistočnu Evropu](#)“ (South Eastern Europe Child Protection Hub).

The project is being co-funded by the the Austrian Development Agency, the European Union, Oak Foundation, and Tdh

Sadržaj

Sadržaj	2
Uvod.....	3
Opšta zapažanja	5
Izveštaj po gradovima	7
1. Zemun	7
2. Kraljevo	9
3. Čajetina	11
4. Vranje.....	13
5. Knjaževac	16
6. Ada	19
7. Inđija	21
8. Sombor.....	23
9. Svrljig.....	26
10 Valjevo	27
Aneks	31

Uvod

Mreža organizacija za decu Srbije (MODS) u saradnji sa 10 organizacija, članica MODS-a,¹ sprovela je istraživanje „Mapiranje resursa za socijalno uključivanje u lokalnoj zajednici“ u okviru regionalnog projekta „[Regionalni resursni centar za zaštitu dece \(RRC\) za jugoistočnu Evropu](#)“ (South Eastern Europe Child Protection Hub).

Mreža organizacija za decu Srbije – MODS formirana je sa ciljem da svojim delovanjem doprinese ostvarivanju prava, unapređenju položaja i poboljšanju kvaliteta života dece u Srbiji.

Jedan od prioriteta MODS-a je promovisanje inkluzivnosti društva, smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti dece.

Inkluzivnost jednog društva, pored ostalog, ogleda se i u njegovoj spremnosti da pronade i angažuje resurse za prepoznavanje i uklanjanje prepreka za uključivanje sve dece u život zajednice.

Posebnu odgovornost za razvoj i pružanje adekvatne i kvalitetne podrške porodici i deci koja treba da doprinese socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva najosetljivijih i najranjivijih grupa imaju jedinice lokalne samouprave. Zato je MODS sproveo **mapiranje resursa u 10 lokalnih samouprava**, a koje, mišljenja smo, može da doprinese unapređivanju planiranja i pružanja adekvatne intersektorske podrške u lokalnoj zajednici.

Proces mapiranja resursa za socijalno uključivanje treba da omogući da se utvrdi koji resursi postoje u lokalnoj zajednici, koji se resursi prepoznaju, koriste, koji se ne prepoznaju, ili se u dovoljnoj meri ne vide kao resursi, a koji mogu da doprinesu socijalnoj uključenosti dece i roditelja u lokalnoj zajednici.

Ispitalo se postojanje resursa za **4 oblasti: socijalna zaštita, zdravlje, obrazovanje i slobodno vreme**. Za potrebe istraživanja bile su angažovane 3 konsultantkinje koje su međusobno sarađivale i koordinisale rad uz podršku sekretarijata MODS-a. Članice konsultantskog tima su bile zadužene za obradu podataka iz određene oblasti i zajednički rad na izradi izveštaja. Zato, na ovom mestu izražavamo veliku zahvalnost našim konsultantkinjama Mariji Petrović, Ivani Koprivici i Mirjani Beari koje su razvile upitnik koji sadrži „check“ listu za procenu i samoprocenu resursa u lokalnoj zajednici za socijalno uključivanje, pripremile uputstvo za fokus grupu i održale obuku za istraživače i na osnovu prikupljenih podataka sačinile ovaj izveštaj. Upitnik za procenu i samoprocenu resursa u lokalnoj zajednici za socijalno uključivanje se može naći u aneksu izveštaja.

Mapiranje je sprovedeno u deset jedinica lokalne samouprave (JLS) koje su izabrane prema sledećim kriterijumima: prema stepenu razvijenosti, ravnomernoj geografskoj pokrivenosti, i da u izabranim jedinicama lokalne samouprave postoje udruženja građana koja rade sa decom i imaju odgovarajuće kapacitete i motivaciju da se uključe u proces.

¹UG Roditelj Zemun, Beograd, Somborski edukativni centar, Prijatelji dece Indije, NVO Duga Ada, Centar za kreativni razvoj Knjaževac, DenizenSvrlljig, Nexus-Vranje Vranje, Naši snovi Valjevo, Zlatiborski krug Čajetina, Centar za dečija prava Kraljevo

Gradovi/opštine u kojima je rađeno mapiranje obuhvatali su mesta sa brojem stanovnika čiji se broj kretao od približno 15.000 stanovnika do 150.000. Razvijeni instrumenti pokazali su se primenljivim u svim sredinama, s tim da je adekvatnije za mapiranje u sredinama do 80.000 stanovnika. Najviše specifičnosti je prema očekivanju pokazalo mapiranje u opštini Zemun koja je po broju stanovnika (150.000) duplo veća od sledećeg najvećeg grada koji je bio obuhvaćen mapiranjem i pripada većoj lokalnoj zajednici - Gradu Beogradu koji se razvija kao celina. S toga, smatramo da se može zaključiti da su razvijeni instrumenti pogodniji za mapiranje resursa u svim mestima do 100.000 stanovnika, dok je za mnogoljudnije sredine - Beograd, Niš, Kragujevac i Novi Sad, potreban izmenjen, odnosno različit instrument. Ipak, indikatori koji su razvijeni su primenljivi uz odgovarajuću adaptaciju metodologije koja bi omogućila sagledavanje situacije u kontekstu velikih gradova.

Dugujemo i veliku zahvalnost organizacijama, članicama MODS-a, koje su se angažovale i u kratkom periodu uspele da odgovore na zahteve istraživanja i na kvalitetan način i odgovorno sprovele mapiranje resursa za socijalno uključivanje u svojim lokalnim samoupravama. Predstavnici organizacija prošli su obuku za istraživanje, mapirali resurse za socijalno uključivanje, i organizovali po jednu fokus grupu sa relevantnim predstavnicima iz lokalne zajednice.

Jedinice lokalne samouprave

region	JLS	stepen razvijenosti
Beograd	Zemun	1
Vojvodina	Sombor	2
	Indija	2
	Ada	3
Južna i Istočna Srbija	Knjazevac	4
	Svrljig	4
	Vranje	2
Šumadija i Zapadna Srbija	Valjevo	1
	Čajetina	2
	Kraljevo	3

Lista organizacija, članica MODS-a koja su uključene u mapiranje:

1. UG Roditelj Zemun, Beograd
2. Somborski edukativni centar
3. Prijatelji dece Indije
4. NVO Duga Ada
5. Centar za kreativni razvoj Knjaževac
6. DenizenSvrljig
7. Nexus-Vranje Vranje
8. Naši snovi Valjevo
9. Zlatiborski krug Čajetina
10. Centar za dečija prava Kraljevo

Opšta zapažanja

Mapiranje resursa u gradovima koji su izabrani pokazuje određene zakonomernosti. Prva, očekivana zakonomernost tiče se veličine grada i resursa koji su dostupni. Veći gradovi imaju više resursa i bolje su prilagođeni za osobe sa invaliditetom. Odstupanja od ovog pravila su retka. Primećena odstupanja kada postoje u pozitivnom smeru u vezi su sa, skoro po pravilu, postojanjem udruženja građana koja svojim delovanjem uspevaju da obezbede volonterske programe, usluge ili specijalizovane programe za pojedine grupe dece. Metodologijom koja je primenjena u postupku mapiranja nije moguće pouzdano zaključiti razloge negativnih odstupanja.

Sledeći zaključak koji se nameće je da ni u jednoj mapiranoj sredini nije iscrpljen potencijal koji imaju udruženja građana i da postoji značajan prostor za bolje umrežavanje pružalaca podrške radi veće dostupnosti usluga.

Sa sigurnošću možemo zaključiti i da potencijal privatnog sektora nije prepoznat u ovom momentu niti od strane donosilaca odluka niti od strane udruženja građana jer osim u tri lokalne zajednice, privatni sektor je isključen iz aktivnosti za jačanje inkluzivnosti društva.

U domenu resursa **u zdravstvu**, može se zaključiti da svi gradovi imaju organizovano razvojno savetovalište u skladu sa normativima – odnosno ono postoji tamo gde je to normativima predviđeno. Privatna inicijativa je razvijena u domenu fizioterapeutskih usluga, i donekle za logopedsku podršku, dok je iznenađujuće nerazvijena u domenu psihološke podrške. Aktivnosti udruženja građana u pogledu usluga u oblasti zdravlja su neznatne, što je takođe očekivano, sa retkim izuzecima.

Najveća razlika postoji u resursima u oblasti sporta – od gradova u kojima je veoma zastupljen rad sa decom sa smetnjama u razvoju, do gradova/opština u kojima ne postoji. To upućuje na potrebu za razmenom iskustava između različitih sredina radi međusobne podrške u jačanju kapaciteta.

Zanimljivost koja se pokazala u postupku mapiranja je da u svim mestima postoje biblioteke, i da su po pravilu dostupne ali da je fond knjiga prilagođenih deci sa smetnjama u razvoju ograničen.

Predstavnici gotovo svih opština/gradova **iz oblasti socijalne zaštite** koji su bili uključeni u ovaj proces mapiranja, smatraju da im nedostaju blagovremene i pouzdane informacije o mogućnostima koje im se nude na lokalnom nivou. Utisak je da su u oblasti socijalne zaštite, Centri za socijalni rad (CSR) uglavnom mesta gde se deci i porodici pružaju usluge, sa izuzetkom nekih opština koje su prepoznale ulogu civilnog i profitnog sektora, te razvijaju druge usluge. Ističu političku „obojenost“ predstavnika lokalnih samouprava kao jednu od prepreka za dobru lokalnu saradnju u oblasti usluga socijalne zaštite. Takođe, jedan od velikih nedostataka je nedovoljno kvalitetna komunikacija i nedovoljna, gotovo nepostojeća, međusektorska saradnja na lokalnom nivou. Javni sektor ima nedostatak stručnog kadra, usled zabrane zapošljavanja, ali u mnogim opštinama nedovoljno su iskorišćeni drugi resursi koji postoje u javnom sektoru (kao na primer prostor). Učesnici procesa mapiranja, a posebno učesnici fokus grupa, smatraju da je od ključne važnosti senzibilizacija lokalne samouprave, kao donosioca odluka, u pravcu veće socijalne uključenosti dece i porodice. Takođe, utisak svih je da je neophodno bolje informisanje korisnika (dece i porodice) u smislu njihovih prava. Potrebno je podsticati aktivizam i motivisati ljude da se udružuju jer nema dovoljno udruženja koja pružaju usluge deci i porodici. Značajnom vide i veću podršku medija.

Posebno profesionalci iz socijalne zaštite napominju značaj razmene primera dobre prakse među opštinama. Lokalne usluge su neophodne za svu decu u stanju socijalne potrebe, a posebno za decu sa smetnjama u razvoju i njihove porodice, za decu iz ruralnih područja... Na lokalnom nivou je neophodno više inicijativa za umrežavanje i međusobnu saradnju, kao i podrška postojećim pružiocima da se licenciraju. Ulogu MODS-a učesnici vide u podsticanju daljeg umrežavanja, razmeni iskustava, edukacijama, informisanju i zajedničkim inicijativama. Takođe, učesnici prepoznaju MODS kao nacionalnu organizaciju za zagovaranje i lobiranje za značajne odluke koje se tiču dece i porodice

Na osnovu analize resursa iz deset opština u **oblasti obrazovanja**, može se zaključiti da se resursi veoma razlikuju od ustanove do ustanove i da su te razlike veće nego razlike među opštinama. Postoje veća ili manja posvećenost socijalnoj inkluziji u različitim vaspitno-obrazovnim ustanovama i obrazovno-vaspitnim ustanovama, iako u svakoj od njih izveštavaju o tome da postoji eksplicitna posvećenost socijalnoj inkluziji u dokumentima ustanove. Neki od rezultata su sledeći:

Tamo gde su angažovani pedagoški asistenti, postoji veća pažnja ka uključivanju dece iz osetljivih grupa u obrazovni proces, pri čemu su pedagoški asistenti prepoznati kao resurs koji tome doprinosi. Uočljiv je mali broj pedagoških asistenata, kojih ima svega nekoliko na nivou većine opština, dok ih u nekim opštinama uopšte nema. Takođe su malobrojni lični pratioci dece.

Uočeno je da škole uglavnom dobijaju visoke ocene za oblast kvaliteta Podrška učenicima (dominiraju ocene 3 i 4), iako se iz raspoloživih podataka može videti da se škole, ocenjene istom ocenom, u stvari prilično razlikuju po količini angažmana i kompetencijama nastavnika da pružaju navedenu podršku. Potrebno je od slučaja do slučaja pažljivije proveravati stvarne resurse i kompetencije, jer ocena škole ne daje dovoljno informativnu sliku.

Iako bi po važećim propisima svi nastavnici trebalo da budu kompetentni i da primenjuju individualizaciju u nastavi, procenti nastavnika po školama to ne pokazuju. Naime, bilo je nekoliko škola u kojima je taj procenat veoma nizak (od 1 do 10%), barem na osnovu procene sagovornika koji je u ime škole pružao informacije, dok je u drugim školama ta procena delovala nerealan visoko (100%). Potrebno je više naglašavati važnost individualizacije kao oblik kvalitetnog učenja i nastave. Broj IOP-a kao mehanizma za pružanje dodatne obrazovne podrške takođe veoma varira. Većina škola ih ima nekoliko (10-15), dok u nekim školama postoji više desetina IOP-a, što može da ukaže na neadekvatnu upotrebu IOP-a. Naime, IOP se ne sačinjava za svako dete kojem je potrebna dodatna obrazovna podrška, već samo za onu decu/učenike kod kojih prilagođavanje pristupa u vidu individualizacije i drugih ustaljenih oblika (dopunska ili dodatna nastava, ostali oblici podrške za koju nije neophodno promeniti ishode i sadržaje) ne daju željene rezultate. Potrebno je dodatno proveriti razumevanje IOP-a i praksu u ustanovama, da bi se utvrdilo da li se ovaj mehanizam koristi na adekvatan način.

Uočljivo je da dominiraju IOP1 i IOP2, a da je dodatna podrška darovitoj deci sporadična.

Postoje škole u kojima ne postoji ni jedna vrsta IOP-a, što govori o tome da je njihova posvećenost inkluzivnom obrazovanju upitna.

Gotovo u svakoj opštini uočena je barem jedna škola/ustanova, koja može da posluži kao resurs za horizontalno učenje (profesionalni razvoj nastavnika), što bi MODS mogao da iskoristi kao resurs za projekte unapređenja kompetencija i praksi ostalih škola koje imaju slabije razvijenu praksu i posvećenost socijalnoj inkluziji dece.

Izveštaj po gradovima

1. Zemun

Gradska opština Zemun, kao jedna od gradskih opština Grada Beograda pokazuje svoju specifičnost u mapiranju resursa. Prva specifičnost se ogleda u težini pronalaženja informacija usled slabije orijentacije stanovnika na samu lokalnu zajednicu, a više na grad kao takav. I obratno – resursi same opštine su na raspolaganju i drugim stanovnicima Beograda. Po broju stanovnika ona je uporediva sa Somborom i Kraljevom, međutim podaci kako o broju dece tako i o strukturi usluga ne mogu se porediti sa podacima iz navedenih gradova.

Zemun ima 168000 stanovnika, od čega deca čine 1/5, odnosno dece ima 33743. Broj dece predškolskog uzrasta je 12184, a školskog 21559. U predškolsko obrazovanje uključeno je oko 6500 dece i to 5108 u vrtiće i 1353 u pripremni predškolski program. Specifičnost Zemuna se ogleda i tome što je 15 dece na bolničkom lečenju u KC Zemun uključeno u predškolski program vrtića. U opštini osim redovnih (17) osnovnih škola postoje i 4 specijalizovane i to 3 specijalne za decu sa smetnjama u razvoju i jedna muzička škola. Deca osnovnoškolskog uzrasta čine populaciju od 13780 dok srednjoškolaca ima 4798 (4641 srednje stručne škole i gimnazije 157 učenika u Muzičkoj školi). Zemunsku gimnaziju pohađa čak 1200 učenika.

Zemun je specifičan i po broju škola za odrasle – postoje 3 od kojih je jedna za osnovno i srednje obrazovanje dok su druge dve samo za osnovno obrazovanje.

Teritorija opštine Zemun delimično je prilagođena osobama sa invaliditetom – u jednom delu, u neposrednoj blizini škole Dr Veljko Ramadanović koja je specijalizovana za slabovide postoje trake za slepe i slabovide, međutim ne postoje semafori sa zvučnim signalima. Zgrada opštine (i pošte u njenom sastavu) su potpuno prilagođene osobama u kolicima dok druga zgrada pošte nije prilagođena osobama sa otežanim kretanjem. Dom zdravlja je u potpunosti dostupan uz olakšavajuću činjenicu da je izvorno građen kao prizeman objekat u nivou trotoara. Zgrada suda je takođe prilagođena osobama sa invaliditetom u smislu rampe i lifta, ali nijedan javni objekat nema toalet prilagođen licima sa invaliditetom. Velika površina opštine poseduje spuštene ivičnjake trotoara. Postoje parking mesta rezervisana za lica sa invaliditetom kao i vozila javnog saobraćaja koja su im prilagođena.

Na teritoriji opštine zvanično postoje 52 sportska objekta (koji obuhvataju i sportske terene u školama kao i više ustanova kulture.

Resursi u oblasti socijalne zaštite

Kroz mapiranje resursa iz oblasti socijalne zaštite u Zemun, dobili smo informacije da od politika socijalne uključenosti Zemun ima: Lokalni akcioni plan za zapošljavanje i Odluku o novogodišnjoj novčanoj čestitki majci prvorodene devojčice i prvorodenog dečaka rođenih 1. januara. Deca i roditelji, kao i staratelji i hranitelji su prepoznati u opštinskim odlukama. U jedinici lokalne samouprave (JLS) postoji telo koje koordinira i usklađuje različite mere, programe i strategije u

oblasti socijalne zaštite, kao i osoba koja je zadužena za društvene delatnosti. Takođe, u Zemunu postoji koordinator za mlade.

Zemun ima CSR, koji pruža i neke usluge socijalne zaštite namenjene deci i porodici pored toga što obavlja poslove organa starateljstva i vrši poslove javnih ovlašćenja. Takođe, postoji Stacionar za decu i omladinu sa autizmom. Stacionar za decu i omladinu sa autizmom je republička ustanova socijalne zaštite koja obuhvata stanovanje, ishranu, zaštitu, negu i celokupan tretman rehabilitacije dece i omladine sa autizmom. Ustanova predstavlja OJ u okviru Centra za smeštaj i dnevni boravak dece i omladine ometene u razvoju. Od lokalnih usluga socijalne zaštite korisnici u Zemunu imaju mogućnost da koriste uslugu Lični pratilac deteta, koju pruža „Dečije srce“, i uslugu Pomoć u kući za decu sa smetnjama u razvoju i njihove porodice, koju pruža Grad.

Zemun trenutno nema Strategiju razvoja socijalne zaštite, kao ni akcioni plan za decu, te su ovo mogućnosti za dalji rad i saradnju sa MODS-om. Opština nema imenovane osobe koje bi dalje razvijale temu socijalnog uključivanja, nema imenovanog koordinatora za pitanja Roma.

Resursi u oblasti obrazovanja

U opštini Zemun anketirano je devet škola (pet osnovnih, dve srednje stručne, jedna gimnazija i jedna osnovna škola za decu sa smetnjama). Tri škole ne upisuju svu decu, od toga dve osnovne škole. I pored toga, veoma je mali broj dece čiji je upis odložen (svega troje, i to samo u dvema OŠ koje su izjavile da ne upisuju svu decu). Sve su škole ocenjene visokim ocenama u oblasti podrške učenicima: tri škole ocenom 3, tri škole ocenom 4, dok preostale tri škole nisu mogle da daju taj podatak. U dokumentima svih škola postoji opredeljenje za socijalnu inkluziju.

Dopunska nastava, prema izjavama sagovornika, u svim školama se organizuje redovno, a dodatna u većini, osim u OŠ za decu sa smetnjama, u OŠ Svetozar Miletić i u OŠ Sonja Marinković. IOP kao mehanizam podrške deci se primenjuje u većini škola, osim u Ekonomskoj i Gimnaziji. Dominira IOP1, osim u školi za decu sa smetnjama, u kojoj su izvestili da primenjuju čak 90 IOP2. Najveći broj IOP1 primenjuje se u OŠ Sutjeska (39). IOP3 postoji samo u OŠ Svetozar Miletić (2), dok ga u drugim školama nema.

U pogledu kompetencija nastavnika za individualizaciju nastave variraju procene po školama: od 1% koliko je procenjeno u OŠ Sutjeska, pa do 100% u OŠ Majka Jugovića i OŠ Radivoj Popović. Ipak, većina škola procenjuje procenat nastavnika u rasponu 70 – 95%. Nastavnici su prošli od 1 do 20 obuka, u zavisnosti od škole, a procenat nastavnika koji je obučen za inkluziju i interkulturalno obrazovanje kreće se 10 – 100%.

Program zaštite dece od nasilja postoji u većini škola, osim u Medicinskoj školi Nadežda Petrović u kojoj nismo dobili nikakav podatak o tome. Nastava na manjinskom jeziku (romskom) odvija se samo u OŠ Rade Končar. Interesantan je rezultat da je u OŠ Sutjeska upisano 95% romske dece, ali da nije bilo dovoljno zainteresovanih za formiranje grupe koja bi pohađala romski jezik.

Po jedan pedagoški asistent su angažovani u OŠ Sutjeska, Medicinskoj školi, OŠ Sonja Marinković i OŠ Rade Končar. Lični pratioci deteta su angažovani u Medicinskoj, OŠ Radivoj Popović, OŠ Majka Jugovića i dva u OŠ Rade Končar. Aktivnosti za upis dece iz osetljivih grupa se navode samo u četiri škole i svode se na nastupe na Sajmu obrazovanja i rad pedagoških asistenata. Mere za redovnost

pohađanja nastave se sprovode u gotovo svim školama (radionice Praxisa, elektronski dnevnik, pojačan vaspitni rad, konstantna saradnja sa roditeljima i drugim institucijama, obilazak porodica od strane PA isl).Projekti podrške socijalnog uključivanja prijavljeni su u šest škola.

Arhitektonske barijere još uvek postoje u Ekonomskoj školi i na prvom i drugom spratu Gimnazije. Ocena saradnje sa IRK varira od 2 do 4. Specijalna odeljenja ne postoje ni u jednoj anketiranoj školi.

Resursi u oblasti zdravstva

Kako je u pitanju mnogoljudna opština, u njoj postoji veliki dom zdravlja sa razvojnim savetovalištem koji čine 4 stručnjaka: pedijatar, logoped, socijalni radnik, psiholog. Patronažna služba je organizovana. Pri domu zdravlja postoje usluge/podrška logopeda, psihologa, defektologa i fizioterapeuta. Fizioterapeut, logoped postoje i kao privatne prakse. Podaci o ostalim uslugama nisu beleženi zbog specifičnosti odnosno veličine opštine, ali se osnovano može pretpostaviti da postoje u većem broju.

Resursi u oblasti sporta, kulture i slobodnog vremena

Možda je najteže bilo pronaći podatke u oblasti kulture i sporta, a ujedno i izuzetno teško registrovati ih van konteksta grada kojem opština Zemun pripada. U Zemunu se beleži postojanje više povremenih manifestacija (kao na primer program Leto u Zemunu), dok mapiranje nije registrovalo podatak o inkluzivnim sportskima aktivnostima za decu na teritoriji opštine Zemun. Sportski objekti su delimično dostupni licima sa otežanim kretanjem

2. Kraljevo

Kraljevo je opština sa 125.000 stanovnika od čega oko 65.000 živi u gradskom jezgru. Ukupan broj dece je 26000, od čega oko 7300 dece predškolskog uzrasta. Broj dece u jaslenim grupama je 768, a vrtić pohađa 2741. U pripremni predškolski program uključeno je ukupno 419 dece što znači da je predškolskim obrazovanjem ukupno obuhvaćeno oko 3000 dece. Populacija dece koja ide u osnovnu školu je oko 10.000 dece, dok je populacija srednjoškolaca **9839** dece od čega **934** dece ide u kraljevačku gimnaziju, a ostala deca pohađaju jednu od 7 stručnih srednjih škola. Podaci ukazuju da je Kraljevo domaćin za oko 5000 dece iz drugih sredina koja pohađaju srednju školu u tom gradu. U Kraljevu postoji tzv. specijalna škola za obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju kao i škola za obrazovanje odraslih koju pohađaju i deca.

Grad nije u potpunosti prilagođen kretanju osobama koje imaju otežano kretanje. Javni objekti kao što su opština, pošta, sud, sportska hala, dom zdravlja i biblioteka nemaju arhitektonske barijere, dok druge ustanove kulture nisu prilagođene. Osim u centru grada, ne postoje spuštene ivičnjaci, grad nema semafore sa zvučnom signalizacijom za slepe kao ni trake za slepe i slabovide. Ne postoje vozila javnog saobraćaja koja su prilagođena osobama u kolicima.

Građanska samoinicijativa postoji, ali bismo je ocenili nedovoljnom u odnosu na veličinu grada, a naročito brine nepostojanje roditeljskih udruženja koje se bave decom iz osetljivih grupa. Postoje volonteri organizovani i od strane lokalne samouprave i od strane udruženja građana. Privatni sektor

u Kraljevu ne prepoznaje svoju ulogu u jačanju inkluzivnog društva pa ne postoji nijedan poslodavac sa posebnim programima zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Resursi u oblasti socijalne zaštite

Grad Kraljevo, radi na razvoju politika socijalne uključenosti. Usvojena je Strategija socijalne politike grada i Lokalni akcioni plan za decu. Deca i roditelji/staratelji/hranitelji (porodica) su prepoznati u opštinskim odlukama i Strategiji. Postoje budžetska sredstva namenjena implementaciji Strategije, postoji osoba zadužena za društvene delatnosti, kao i osoba koja radi kao referent za socijalno uključivanje. Takođe, postoji koordinator za pitanja Roma. U upitniku nemamo informaciju da li u Kraljevu postoji osoba na poziciji koordinatora za mlade.

U Gradu Kraljevu postoji Centar za socijalni rad koji, pored toga što obavlja poslove organa starateljstva i vrši poslove javnih ovlašćenja, pruža i usluge Pomoć u kući, ali za starije (gerontodomačice) i pruža razne savetodavno-terapijske usluge. U osnivanju je služba za pružanje lokalnih usluga pri Centru za socijalni rad, a ne postoji ni jedna rezidencijalna ustanova za smeštaj dece.

Od lokalnih usluga socijalne zaštite, kroz upitnik, smo dobili informaciju da u Gradu Kraljevu postoji licencirana usluga Lični pratilac deteta koju pruža CSR. Imamo i informaciju da su usluge porodičnog saradnika i personalnog asistenta pružane prethodnih godina na projektnom nivou. U Kraljevu nedostaju NVO koje bi realizovale programe za podršku porodici.

Resursi u oblasti obrazovanja

U Kraljevu je anketiran veliki broj ustanova (14) i to: sedam osnovnih, tri srednje stručne, jedna gimnazija, škola za osnovno i srednje obrazovanje i predškolska ustanova. Jedino Ekonomska škola ne upisuje svu decu, verovatno zbog popularnosti i kriterijuma za upis koji ne moraju biti ispunjeni kod sve dece. Odložen je upis troje dece u tri osnovne škole. Ocene kvaliteta podrške učenicima variraju od 2 (OŠ Jovan Cvijić u Sirči) do 4 u OŠ Živan Maričić u Žiči i Medicinskoj školi. Većina škola ima ocenu 3.

Dopunska nastava se, po izjavi sagovornika, realizuje u svim školama redovno, dok to nije slučaj sa dodatnom nastavom: ne realizuje se u specijalnim školama, povremeno se realizuje u dve OŠ i Mašinskoj školi, a redovno u ostalim školama. IOP se primenjuje u svim školama i to uglavnom IOP2, u čemu prednjači specijalna škola. IOP3 se najviše primenjuje u OŠ „Čibukovački partizani“ gde je prijavljeno 5 IOP3, dok se u ostalim školama retko primenjuje.

Procenat nastavnika koji primenjuje individualizaciju u nastavi varira od svega 5% pa do 100%. Broj obuka koje su nastavnici prošli kreće se u rasponu od 1 do 7, a interesantno je da većina škola (7) nije moglo da da podatak o ovome. Procenat obučениh nastavnika za inkluziju i interkulturalno obrazovanje kreće se od 10% do 100%, a opet nisu dobijeni podaci iz svih škola.

Podršku pedagoških asistenata imaju samo dve ustanove: PU i OŠ Dositej Obradović (po 2 PA). Ličnog pratioca deteta prijavljuju tri ustanove: Škola za specijalno srednje obrazovanje, OŠ Đura Jakšić (2) i OŠ Jovan Dučić iz Roćeveća.

Mere za podsticanje upisa dece iz marginalizovanih grupa su navedene u 4 škole, u ostalima nisu. Mere za obezbeđivanje redovnosti su prijavljene u sedam škola, a projekti za socijalnu inkluziju su prepoznati u pet škola. Arhitektonske barijere su uklonjene u svim anketiranim školama, prema dobijenim podacima od strane sagovornika. Saradnja sa IRK je uglavnom ocenjena kao dobra (3) jedino u OŠ iz Sirče kao zadovoljavajuća (2). Ne postoje specijalna odeljenja ni u jednoj od anketiranih škola.

Resursi u oblasti zdravstva

Kraljevo ima dom zdravlja i bolnicu specijalizovanu za zdravstvenu zaštitu dece. U skladu sa normativima, u domu zdravlja postoji razvojno savetovalište koje čine dva logopeda i psiholog. Organizovana je patronažna služba. Dom zdravlja nema rampu, ali je zgrada pristupačna licima sa otežanim kretanjem kroz ulaz za hitnu pomoć. Postoji lift kojim se mogu prevoziti lica u kolicima ali ne postoji prilagođeni toalet. Od usluga u domu zdravlja postoji usluga defektologa, logopeda i psihologa, ali ne postoji fizioterapeut. Usluga fizioterapeuta nije dostupna ni u predškolskoj ustanovi, dok postoji pri bolnici, a postoji i veći broj privatnih kozmetičkih salona koji pružaju ovu vrstu usluge kao i specijalizovanih pružalaca usluge fizioterapije, koje građani moraju da plaćaju. Usluga i pomoć defektologa dostupna je i kroz jedno udruženje građana. Ne postoji stomatološka ordinacija specijalizovana za rad sa decom sa smetnjama u razvoju, kao ni zdravstveni medijatori.

Resursi u oblasti sporta, kulture i slobodnog vremena

Kraljevo ima 8 velikih sportskih objekata od kojih su najznačajniji Sportski centar Kraljevo i Hala sportova. Oba velika objekta su prilagođena osobama sa otežanim kretanjem. Postoji sportski klub „Svetovid“ koji je inkluzivnog karaktera, međutim druge vrste inkluzivnih aktivnosti nisu zabeležene, što takođe ostavlja prostor za jače angažovanje građana. Biblioteka poseduje audio knjige i knjige lake za čitanje, ali ne poseduje knjige na Brajevom pismu.

3. Čajetina

Čajetina ima 15.000 stanovnika i spada u manja naselja koja su bila obuhvaćena mapiranjem. Prema dostupnim podacima ima 1800 dece, u predškolsko obrazovanje uključeno je 621 dete, od čega u pripremni predškolski program 102, dok je u vrtićima 519 dece. Jaslene grupe pohađa 134 dece. Postoje tri osnovne škole sa 6 izdvojenih odeljenja u koje je uključeno 1050 dece. Postoji jedna stručna srednja škola sa ukupno 120 dece, što znači da većina dece srednje obrazovanje nastavlja u drugim gradovima. U opštini nema romske dece, a prema dostupnim podacima u obrazovanje je uključeno 21 dete sa smetnjama u razvoju.

Grad nije prilagođen osobama sa otežanim kretanjem, te osim rezervisanih parking mesta za osobe sa invaliditetom, ne postoje druga arhitektonska prilagođavanja objekta u gradu, a nije prilagođen ni javni saobraćaj.

Postoji jedno udruženje građana – roditeljsko udruženje koje se bavi decom sa smetnjama u razvoju, kao i udruženje građana Zlatiborski krug koje ima volonterski program.

Resursi u oblasti socijalne zaštite

Opština Čajetina je posvećena razvoju politika socijalne uključenosti. U okviru Strategije održivog razvoja (2010-2020.) postoji deo koji se odnosi na socijalnu zaštitu sa Akcionim planom, što pokazuje dobru volju lokalne samouprave da se bavi ovom temom. Nemaju odvojenu sektorsku strategiju za socijalnu zaštitu, ali s obzirom na to da je ona integrisana u Strategiju održivog razvoja, nema ni potrebe za izdvojenim planskim dokumentom. Deca i roditelji/staratelji/hranitelji (porodica) su prepoznati u opštinskim odlukama, ali ne postoji kao zaseban dokument Akcioni Plan za decu.

U JLS postoji telo koje koordinira i usklađuje različite mere, programe i strategije u oblasti socijalne zaštite za decu/porodicu, kao i osoba koja u svojoj nadležnosti ima društvene delatnosti. Lokalna samouprava nema koordinatora za pitanja Roma niti koordinatora za mlade. Lokalni CSR ne pruža usluge socijalne zaštite namenjene deci i porodici, već isključivo obavlja poslove organa starateljstva i vrši poslove javnih ovlašćenja, a ne postoji ni služba za pružanje lokalnih usluga pri Centru za socijalni rad. U Čajetini nema rezidencijalnih ustanova za smeštaj dece.

Što se tiče resursa lokalnih pružalaca usluga socijalne zaštite, u Čajetini je razvijena usluga Dnevnog boravka za decu sa smetnjama u razvoju. Usluga je licencirana, a pružalac usluge je lokalno Udruženje građana „Zlatiborski krug“. Lokalna samouprava iz svog budžeta finansira ovu uslugu. Isto udruženje je prepoznato kao pružalac usluga namenjenih porodici, posebno se prepoznaje usluga pružanja podrške ženama kao ugroženoj ciljnoj grupi stanovništva. Društvo za cerebralnu i dečiju paralizu iz Ivanjice je licencirani pružalac usluge lični pratilac deteta, na teritoriji opštine Čajetina, a sredstva za realizaciju usluge takođe su obezbeđena iz opštinskog budžeta.

Resursi u oblasti obrazovanja

Ustanove iz opštine Čajetina koje su anketirane (tri OŠ, jedna srednja stručna škola i PU) u mapiranju resursa upisuju svu decu koja ispunjavaju zakonske uslove, i uglavnom nije bilo dece čiji je upis odložen osim u OŠ Dimitrije Tucović, u kojoj je odložen upis dvoje dece u prošloj školskoj godini. Ocena kvaliteta u oblasti Podrška učenicima ispitanih škola su vrlo ujednačene (3). U tri od pet ispitanih ustanova postoji program zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Sve obrazovno-vaspitne ustanove navode da je u njihovim dokumentima eksplicitno navedena posvećenost socijalnoj inkluziji.

U pogledu dopunske i dodatne nastave, kao oblika dodatne podrške učenicima, većina ispitanih škola u Čajetini redovno izvode kako dopunsku, tako i dodatnu nastavu, osim srednje stručne škole koja ih izvodi povremeno. IOP jeste primenjivan mehanizam za dodatnu podršku učenicima u školama, ali samo IOP1 i IOP2, dok se IOP3 nije koristio. Veoma je mali broj dece po školi koja su uključena u inkluzivnu nastavu uz pomoć IOP-a: od jednog do osmoro dece. U predškolskoj ustanovi nije ustanovljen IOP. Ni u jednoj od škola na području opštine ne postoji nastava na nekom manjinskom jeziku (npr. romskom). Lični pratioci postoje u tri od pet ustanova, ukupno 6 u opštini. Jedna škola ima i dva pedagoška asistenta (OŠ u Mačkatu), dok ih ostale ustanove nemaju. U pogledu kompetencija nastavnika, procenat nastavnika koji su procenjeni kao kompetentni za individualizaciju nastave veoma variraju od škole do škole, na osnovu procene intervjuisanih sagovornika – od 20% do 70%, što ukazuje da je ovaj oblik podrške učenicima potrebno takođe dalje razvijati. Sve ustanove iz uzorka su imale obuke za inkluzivno i interkulturalno obrazovanje, čiji broj

varira od 2 do 5 obuka, i kojima su obuhvaćeni različiti procenti nastavnika (od svega 12% do 80%). Ovaj podatak ukazuje na potrebu za dodatnim obukama iz ove oblasti za škole u Čajetini.

U dvema ustanovama se ne prepoznaju kao posebne mere za obezbeđivanje redovnosti pohađanja nastave za decu iz marginalizovanih grupa, dok u ostale tri se navode saradnja sa roditeljima, institucijama, podrška porodicama u vidu obezbeđenog prevoza, besplatnih udžbenika i obroka. Programi kao što su priprema dece za tranziciju nisu navedeni. Programi iz oblasti interkulturalnog obrazovanja i inkluzije, odnosno programi podrške socijalnog uključivanja, nisu brojni u ustanovama u Čajetini, jer su navedene samo uobičajene aktivnosti timova za inkluziju, radionice i predavanja, uz jedna program prekogranične saradnje sa Crnom Gorom.

Tri od pet ispitanih ustanova priznaje da još uvek nisu uklonjene sve arhitektonske barijere koje ometaju pristupačnost. Škola nema arhitektonske barijere, koje bi sprečile učenike i roditelje sa invaliditetom da je posećuju, na osnovu procene sagovornika. Saradnja sa interesornom komisijom je ocenjena uglavnom kao dobra. Nijedna od škola iz uzorka nema specijalna odeljenja za decu sa teškoćama, darovitu decu i decu migranata.

Resursi u oblasti zdravstva

Dom zdravlja nema razvojno savetovalište, dok je patronažna služba organizovana. Kako dom zdravlja nema razvojno savetovalište usluge logopeda, fizioterapeutai psihologa dostupne su u dnevnom boravku koji organizuje udruženje građana Zlatiborski krug, a koje su finansirane iz budžeta lokalne samouprave. Nedostaje psihološka podrška prilagođena deci, iako postoji usluga za žene. Na ovaj način lokalna zajednica demonstrira razumevanje saradnje koja treba da postoji u lokalnoj zajednici između civilnog sektora i lokalne samouprave. Osim toga, usluge defektologa i logopeda postoje i u dve predškolske i jednoj osnovnoškolskoj ustanovi. Privatna inicijativa nije razvijena te mapiranje beleži jednu privatnu uslugu fizioterapeuta.

Resursi u oblasti sporta, kulture i slobodnog vremena

Čajetina poseduje jedan sportski objekat i dva objekta kulture, objekti nisu prilagođeni licima sa otežanim kretanjem. Biblioteka ima audio knjige i knjige za lako čitanje dok ne poseduje knjige na Brajevom pismu. Posebnih inkluzivnih sadržaja za decu sa smetnjama u razvoju ili drugih ugroženih grupa prema prikupljenim podacima nema kako u oblasti kulturnih aktivnosti tako ni sportskih, što ostavlja prostor za inicijative u tim oblastima u narednom vremenu.

4. Vranje

Vranje sa okolnim naseljima broji 83254 stanovnika. Populacija dece broji oko 14600 od čega oko 4000 dece je predškolskog a 10000 školskog uzrasta. U predškolske programe uključeno je ukupno oko 3300 dece. Učenika osnovnih škola ima 6534 koji pohađaju jednu od 13 opštih i jednu muzičku osnovnu školu. Vranje ima 7 stručnih škola koje pohađa 2828 učenika i jednu gimnaziju koja imao 681 đaka. Osim toga, postoji i srednja muzička škola i škola za osnovno i srednje obrazovanje odraslih. Tokom istraživanja nije bio dostupan podatak o broju dece sa smetnjama u razvoju, a primetan je i niži nivo resursa u nekoliko određenih indikatora u odnosu na druga dva grada sličnog broja stanovnika u kojima su mapirani resursi – Valjevo i Sombor. Tako, ne postoji ni jedan javni

objekat koji je u potpunosti dostupan osobama sa otežanim kretanjem tj. u kolicima. Prilagođena je zgrada suda, delimično su prilagođeni zgrada glavne pošte, skupštine opštine i doma zdravlja kao i Hala sportova. U gradu ne postoje zvučni semafori, trake za slabovide, a nisu spuštene ivičnjaci trotoara. Ipak, pozitivna specifičnost Vranja je Škola za osnovno i srednje obrazovanje odraslih koja je očigledan resurs u zajednici jer organizuje sportske aktivnosti inkluzivnog karaktera što je, kako je mapiranje pokazalo, retkost. Lokalna samouprava vodi računa o razvoju usluga te postoji ustanova Centar za razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite koja angažuje volontere u program ličnih pratilaca i ima uslugu dnevnog boravaka za decu sa smetnjama u razvoju i povremene specifične inkluzivne programe. Vranje ima 8 ustanova kulture: pozorište, školu animiranog filma, muzej, biblioteku, omladinski kulturni centar, istorijski arhiv, centar za talente, narodni univerzitet. One nisu arhitektonski prilagođene osobama sa otežanim kretanje. Specifičan resurs Vranja, koji nije zabeležen u drugim mestima, je i *biblioteka igračaka*.

Grad Vranje ima usvojenu Odluku o socijalnoj zaštiti. Takođe, u odluci su prepoznati deca i roditelji /staratelji/ hranitelji odnosno porodica. Grad nema strateška dokumenta iz oblasti socijalne zaštite niti usvojen Lokalni akcioni plan za decu. Ne postoje posebna budžetska sredstva namenjena razvoju socijalne zaštite, jer nema ni planskih dokumenata. U JLS postoji telo koje koordinira i usklađuje različite mere, programe i strategije u oblasti socijalne zaštite za decu/porodicu i postoji osoba zadužena za društvene delatnosti. Koordinator za Rome i koordinator za mlade postoje u lokalnoj samoupravi Vranje.

Resursi u oblasti socijalne zaštite

Grad Vranje ima lokalni CSR koji obavlja poslove organa starateljstva i vrši poslove javnih ovlašćenja. Centar za razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite je u nadležnosti Grada kao izdvojena ustanova. U Vranju ne postoji rezidencijalna ustanova za smeštaj dece. CSR pruža savetodavne terapijske usluge.

Od lokalnih usluga socijalne zaštite u Gradu Vranju postoji Dnevni boravak za decu sa smetnjama u razvoju. Pružalac usluge je JU Centar za razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite, a usluga dnevnog boravka je projektno finansirana usluga iz budžeta Grada i nije licencirana. Takođe, projektno je finansirana i usluga Dnevnog boravka za decu i mlade sa problemima u ponašanju, ali je završen taj projekat. Na isti način se finansira i usluga Lični pratilac deteta. Grad Vranje nema lokalne NVO koje realizuju programe za podršku porodici, a koji ne spadaju u usluge. Pominje se u fokus grupi jedino UG „Pozitiv“ koje razvija lokalni inkluzivni centar, koji pruža informacije roditeljima o ostvarivanju prava dece sa razvojnim poteškoćama u oblasti socijalne zaštite, u oblasti obrazovanja i zdravlja.

Resursi u oblasti obrazovanja

Anketirano je čak 18 obrazovno-vaspitnih ustanova (10 osnovnih škola, jedna ŠOSO, muzička škola, 4 srednje stručne škole, jedna gimnazija i PU). U pogledu upisa dece, sve redovne škole upisuju svu decu, osim muzičke i ŠOSO, što je očekivano. Ukupno za troje dece je odložen upis u prošloj školskoj godini. Ocena kvaliteta u području Podrška učenicima se kreće u uskom rasponu od 3 do 4, a tri škole nisu ocenjene.

Dopunska nastava se redovno izvodi u 16 od 17 škola, dok se dodatna izvodi takođe uglavnom redovno, a u tri škole povremeno. IOP kao mehanizam podrške koristi većina škola (15), ali tri škole

(muzička, OŠ Predrag Deverdžić i Tehnička škola) ga ne koristi, što može da ukaže na nedostatak inkluzivnog pristupa ili kompetencija nastavnika za primenu IOP. U redovnim školama i PU najbrojniji je IOP1 (128), dok ŠOSO prednjači u IOP2 (90). Ukupno je kreirano 140 IOP2, uz samo 6 IOP3, što govori da podrška darovitimima nije veoma razvijena.

U pogledu kompetencija nastavnika, situacija je različita. Individualizuje nastavu od 10% u Poljoprivrednoj, do 100% u Muzičkoj i ŠOSO. U proseku se taj procenat kreće oko 50%. Broj obuka za inkluziju i interkulturalno obrazovanje takođe veoma varira: od samo jedne (u OŠ Kralj Petar I) do 11 (u OŠ J.Jovanović Zmaj). Procenat obučanih nastavnika kreće se od 15% do 100%, što ukazuje na neujednačen profesionalni razvoj po školama u oblastima koje bi podigle kompetencije za socijalnu inkluziju na viši nivo.

Škole primenjuju različite aktivnosti za upis dece iz osetljivih grupa, kao što su kreativne radionice, organizacija promotivnih događaja, saradnja sa PU, nabavka besplatnih udžbenika i školskog pribora isl. Samo jedna škola navodi prilagođavanje metoda rada i korišćenje asistivne tehnologije (OŠ J.Jovanović Zmaj), a PU navodi obilazak porodica dece romske nacionalnosti. Čak osam škola ne navodi nijednu od aktivnosti za povećanje upisa dece iz osetljivih grupa. U pogledu mera za redovnost pohađanja nastave, navedene su uglavnom one uobičajene (redovno praćenje i saradnja sa roditeljima), dok OŠ Dositej Obradović navodi i specifične programe radionica usmerene ka poboljšanju adaptacije i **tranzicije učenika**. Navodi se i besplatan prevoz, podrška ličnih pratioaca i pedagoških asistenata u nekoliko škola. OŠ Jovan Jovanović Zmaj je podršku deci iz osetljivih grupa stavila kao prioritet u Školskom razvojnom planu, a izradili su i strategiju i akcioni plan za inkluzivno obrazovanje. Poljoprivredna škola je obezbedila i TARI stipendije za učenike romske nacionalnosti. Ovo ukazuje da u Vranju postoje ustanove koje veliku važnost pridaju inkluzivnom obrazovanju i imaju razvijene mehanizme i mere, ali i one koje o tome ne vode dovoljno računa ili barem u kojima nije vidljivo inkluzivno obrazovanje (četiri škole ne navode ni jednu od ovih aktivnosti). Navođeni su i različiti projekti sa kojima su vranjanske škole imale iskustva (Karika koja nedostaje, Razvionica, Tranzicija u obrazovanju, DILS, Krugovi prijatelja), što ukazuje da postoje inicijative za poboljšanje inkluzivnog pristupa u obrazovanju.

Arhitektonske barijere još uvek postoje u tri škole (OŠ R. Domanović, OŠ B. Stanković i Gimnazija). Saradnja sa IRK je ocenjena zadovoljavajućom od strane dve škole, dobrom od strane sedam škola i odličnom od strane šest anketiranih škola.

OŠ Svetozar Marković iz Vranja ima iskustva sa podrškom deci migranata kroz učešće u projektu Podrška učenicima-migrantima na teritoriji Srbije. Ovu školu pohađa 19 učenika – migranata. Takođe, Ekonomsku školu je pohađalo sedam učenika a trenutno ih je troje, dok je u Poljoprivrednoj školi jedan učenik iz ove osetljive grupe.

Resursi u oblasti zdravstva

Dom zdravlja u Vranju nije u potpunosti dostupan osobama sa otežanim kretanjem. Rapolaže rampom ali ne i liftom i prilagođenim toaletom Ipak, razvojno savetovalište ima veliki broj različitih stručnjaka: pedijatar, psiholog, logoped, pedagog, sociolog, specijalni pedagog, surdolog. U domu zdravlja su dostupne podrške logopeda, defektologa i psihologa.

Na teritoriji Grada postoji i Specijalna bolnica za rehabilitaciju, a u okviru opšte bolnice postoji Služba za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju sa ambulantnim i terapijskim delom što se može smatrati značajnim resursom

Defektolog, osim pri domu zdravlja postoji i pri Predškolskoj ustanovi, centralizovano za sve vrtiće u okviru Predškolske ustanove.

Privatna praksa razvila je usluge logopeda i fizioterapeuta dok još uvek ne postoji privatna inicijativa za psihološke usluge.

Resursi u oblasti sporta, kulture i slobodnog vremena

Specifičnost Vranja u odnosu na druge gradove u oblasti kulture je slabije dostupna i opremljena biblioteka koja ne raspolaže knjigama od značaja za inkluziju dece sa smetnjama u razvoju. Ne beleži se postojanje ni zvučnih ni knjiga na Brajevom pismu odnosno audio knjiga. S druge strane, u zajednici su zabeleženi povremeni kulturni sadržaji inkluzivnog karaktera dok u dnevnom boravku za decu sa smetnjama u razvoju, koji je fizički dostupan za osobe sa otežanim kretanjem, ima i organizovanih kulturnih aktivnosti za decu.

Važan resurs u oblasti sporta je Škola za osnovno i srednje obrazovanje odraslih koja ima inkluzivne sportske programe koje organizuje u svojoj fiskulturnoj sali. Primer ove škole je dobar putokaz na koji način se minimalnim sredstvima (jer se koristi javni- opštinski resurs u pogledu prostora) mogu bitno obogatiti važni sadržaji u oblasti igre i sporta za decu iz posebno osetljivih grupa. Ova škola ima i sportski klub inkluzivnog karaktera.

5. Knjaževac

Knjaževac je opština u kojoj živi 31000 stanovnika, sa 4700 dece, od čega oko 1200 dece predškolskog i 3500 dece školskog izrasta. U predškolsko obrazovanje kroz vrtiće i pripremni predškolski program uključeno je 550 dece. Na teritoriji Knjaževca deca idu u 4 osnovne škole koje pohađa ukupno 1762 učenika, a radei dve ustanove srednjeg obrazovanja – jedna stručna škola sa 472 učenika i gimnazija sa 221 učenikom. Ne postoji škola za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju, dok postoji škola zaobrazovanje odraslih koju pohađa i jedan broj maloletnih lica. Dom zdravlja ima organizovanu patronažnu službu, a bolnica ne postoji. U gradu postoje tri javna sportska objekta i još tri fiskulturne sale pri školama, a postoje i tri ustanove kulture – dom kulture, muzej i biblioteka.

Pristupačnost javnih objekata nije potpuna, pa tako samo zgrada opštine je dostupna u potpunosti, dok zgrada pošte i suda nisu. Postoji bazen (sportski objekat) koji je dostupan osobama sa otežanim kretanjem kao gledaocima kao i da su sve ustanove kulture takođe bez arhitektonskih barijera. Ivičnjaci na trotoarima su spuštjeni u centru grada, ali ne postoje trake za slabovide niti semafori sa zvučnim signalima. Knjaževac ne pruža svojim građanima mogućnost vožnje u prilagođenim vozilima javnog saobraćaja, ali na svim javnim parkinzima postoje rezervisana parking mesta za osobe sa invaliditetom.

Udruživanje građana u Knjaževcu je na iznenađujuće niskom nivou. Tako istraživanje beleži da postoji udruženje koje ima volonterske programe, ali ne beleži udruženja koja u fokusu svog rada imaju romsku ili decu sa smetnjama u razvoju, bilo da su u pitanju udruženja stručnjaka ili roditeljska udruženja.

Resursi u oblasti socijalne zaštite

Opština Knjaževac ima usvojenu Strategiju razvoja socijalne zaštite. Deca i roditelji/staratelji/hranitelji (porodica) su prepoznati u opštinskim odlukama, kao i u samoj Strategiji. Nemamo informaciju da li postoje budžetska sredstva namenjena implementaciji Strategije razvoja socijalne zaštite. Akcioni plan za decu ne postoji kao poseban dokument. U JLS ne postoji izdvojeno telo koje koordinira i usklađuje različite mere, programe i strategije u oblasti socijalne zaštite za decu/podicu, ali postoji osoba koja se bavi društvenim delatnostima. Do pre nekoliko godina u Opštini su postojali i koordinator za mlade, kao i koordinator za pitanja Roma, ali u momentu popunjavanja upitnika ne postoje osobe na ovim pozicijama.

Lokalni CSR, pored toga što obavlja poslove organa starateljstva i vrši poslove javnih ovlašćenja, je uputni organ za Pomoć u kući za uslugu „Pomoć u kući za decu sa smetnjama u razvoju“ koju realizuje licencirana organizacija „ZAK 019“. Formirana je u okviru CSR posebna služba za pružanje lokalnih usluga, a takođe, postoji u Opštini Knjaževac Zavod za vaspitanje dece i omladine Knjaževac.

Što se tiče lokalnih usluga socijalne zaštite, do pre nekoliko godina, postojao je projekat za pružanje usluge dnevni boravak, ali pošto nije obezbeđena održivost, sada se realizuju samo povremene aktivnosti sa tom grupom dece. Uslugu Pomoć u kući za decu sa smetnjama u razvoju i njihove porodice, pruža licencirani pružalac usluge, organizacija „ZAK 019“, a usluga se finansira iz budžeta lokalne samouprave, iz sredstava koja su obezbeđena kroz namenske transfere. Drugih usluga socijalne zaštite namenjenih deci i porodici u Knjaževcu nema.

Resursi u oblasti obrazovanja

Podaci iz 6 ispitanih ustanova (četiri OŠ, jedna srednja škola i PU) ukazuju da se i u ovoj opštini sva deca upisuju i da nema dece čiji je upis odložen. Ocena kvaliteta podrške deci je procenjena kao visoka i vrlo visoka (dve škole sa ocenom 3 i tri sa ocenom 4, dok PU nije ocenjena). Postoji deklarativna posvećenost inkluziji u dokumentima ustanova. IOP se primenjuje u četiri ustanove i to najviše IOP1, dok IOP3 ne postoji ni u jednoj. Jedna osnovna i jedna srednja škola izjavljuju da ne primenjuju IOP.

Dopunska nastava se primenjuje redovno u svim školama, a u većini i dodatna, osim u OŠ Mladost u kojoj se ne izvodi.

Relativno je visok procenat nastavnika koji su ocenjeni kao kompetentni za individualizaciju nastave (90-100%). Broj obuka za inkluzivno i interkulturalno obrazovanje varira od svega 2 do 3 do „više od 50“ obuka u OŠ „Dimitrije Todorović Kaplar“. Škole su imale teškoće da procene procenat obučениh nastavnika, tako da smo dobili podatak iz samo tri škole (100%).

Većina škola ima Program zaštite dece od nasilja, osim u OŠ Mladost. Nastava na manjinskim jezicima (romskom) organizovana je u dve škole – OŠ Mladost i OŠ D.Todorović Kaplar. Lični pratioci deteta postoje samo u PU (2), a pedagoški asistenti (po jedan) u OŠ D. Todorović Kaplar i OŠ Dubrava. Većina škola navodi različite aktivnosti za upis dece iz osetljivih grupa, ali se ističe OŠ D. Todorović Kaplar sa bogatstvom mera za upis romske dece (pružaju pomoć u pribavljanju dokumentacije potrebne za upis u školu, edukacija roditelja, saradnja sa lokalnom zajednicom u rešavanju problema marginalizovanih grupa, promocija škole, dvojezične brošure o upisu, itd). Takođe su u ovoj školi najrazvijenije i mere za obezbeđivanje redovnosti pohađanja, kao i projekti za socijalnu inkluziju. Ostale škole imaju manji broj ovih aktivnosti ili o njima uopšte ne izveštavaju. Preporuka je da se OŠ Dimitrije Todorović Kaplar istakne kao primer dobre prakse u socijalnoj inkluziji i da posluži kao centar za horizontalno učenje za ostale škole iz opštine.

Arhitektonskih barijera nema ni u jednoj ustanovi, kao ni specijalnih odeljenja. Saradnja sa IRK je ocenjena kao dobra u tri škole, kao odlična u jednoj, a interesantno je da je OŠ D. Todorović Kaplar ocenila saradnju kao „zadovoljavajuću“, što može da ukaže da IRK i ova škola nemaju jedinstven pogled na obrazovanje dece iz marginalizovanih grupa.

Utisak je da su škole u Knjaževcu prilično neujednačene u pogledu kvaliteta podrške deci iz osetljivih grupa i da postoji dosta prostora za unapređenje i horizontalno učenje.

Resursi u oblasti zdravstva

Dom zdravlja u Knjaževcu je prizeman dostupan objekat, prilagođen osobama sa otežanim kretanjem. Dom zdravlja ima razvojno savetovalište. Takođe, dostupna je fizioterapeutska usluga, podrška psihologa i defektologa. Ne postoji specijalizovana stomatološka usluga za decu sa smetnjama u razvoju. Podrška defektologa postoji još u dve škole. Usluga logopeda je organizovana za teritoriju opštine tako što je jedan logoped zaposlen pri jednoj osnovnoj školi, plaća ga lokalna samouprava, a njegovu podršku mogu da dobiju sva deca sa teritorije opštine. Ovakav vid saradnje u malim sredinama neophodan je da bi se obezbedili raznoliki resursi i u tom smislu ga ističemo u ovom izveštaju. Privatna praksa ima fizioterapeute, a oni su dostupni i u jednom udruženju građana, s tim da je taj program namenjen članovima tog udruženja koji su odrasli, pa u tom smislu u ovom momentu se ne mogu smatrati resursom za decu, ali smatramo da postoji potencijal za transformaciju ka deci. Bitno je da se udruženja prepoznaju kao organizatori podrške koja je neophodna u zajednici.

Resursi u oblasti sporta, kulture i slobodnog vremena

Kod resursa u oblasti sporta, kulture i slobodnog vremena ističemo da u Knjaževcu postoji bazen koji je pristupačan osobama sa invaliditetom, a što može biti od velikog značaja za socijalnu uključenost dece sa smetnjama u razvoju. Osim toga pristupačni su i svi pobrojani objekti ustanova kulture. Biblioteka ne raspolaže audio knjigama i knjigama na Brajevom pismu, ali ima jedan broj knjiga lakih za čitanje. I ovde moramo da konstatujemo da ne postoje ni sportski ni kulturni sadržaji i programi koji su namenjeni posebno deci iz osetljivih grupa (deca sa smetnjama u razvoju i deca Romi ili druga osetljiva grupa) ili su inkluzivnog karaktera. Kako mapiranje pokazuje da postoji evidentirano 35 dece sa smetnjama u razvoju (mada je realan broj, ako pođemo od ukupnog broja dece morao da bude veći), potreba za takvim programima nedvosmisleno postoji.

6. Ada

U opštini Ada živi 17000 stanovnika od čega 3300 dece. Predškolska populacija broji 1479 dece, a školska 1381 dete, od čega je oko polovine uključeno u neki vid predškolskog obrazovanja. Mapiranje beleži 20 dece sa smetnjama u razvoju. U Adi postoje 2 osnovne škole sa oko 1000 učenika i jedna srednja stručna škola sa 363 učenika. I ovde je primetno da jedan broj dece ide u srednju školu u drugim mestima što je tendencija kod svih gradova slične veličine.

U gradu postoji dispanzer za decu, patronažna služba 4 sportska i 2 objekta kulture. Arhitektonska prilagođenost osobama sa otežanim kretanjem je minimalna. Prilagođena je i bez arhitektonskih barijera je zgrada u kojoj je sud, a potom i delimično zgrada opštine. Ne postoje spuštene ivičnjaci trotoara, prilagođen gradski saobraćaj, zvučna signalizacija na semaforima niti trake za slabovide na trotoarima. Postoje, ali samo kod velikih trgovina rezervisana parking mesta za osobe sa invaliditetom.

Aktivizam građana postoji, a preko civilnog sektora se organizuje usluga dnevnog boravka, volonterski programi kao i drugu aktivnosti od značaja za lokalnu sredinu i inkluzivnost.

Resursi u oblasti socijalne zaštite

U Opštini Ada ima dosta prostora za dalji rad u oblasti socijalne uključenosti, u domenu socijalne zaštite. Opština ima Strategiju razvoja socijalne zaštite. Deca i roditelji/ staratelji/ hranitelji (porodica) su prepoznati u opštinskim odlukama, mada u upitniku nisu navedene sve politike koje je opština donela i kojih se u svom radu pridržava. U Strategiji su deca i porodica prepoznati kao ciljna grupa ka kojoj su usmerene određene mere. Takođe, opština Ada je izdvojila novčana sredstva za implementaciju Strategije razvoja socijalne zaštite. Opština ima odeljenje za društvene delatnosti, i takođe ima Referenta za socijalno uključivanje po čemu je specifična u odnosu na druge opštine uključene u ovu Analizu. U opštini su imenovani koordinator za mlade i koordinator za romska pitanja.

U Adi postoji lokalni Centar za socijalni rad, kao i Centar za pružanje lokalnih usluga socijalne zaštite. Opština nema ni jednu rezidencijalnu ustanovu za smeštaj dece. Jedina lokalna usluga koja je u upitniku navedena je Dnevni boravak za socijalno ugroženu decu. U upitniku nije navedeno ko je pružalac usluge, niti kako se ova usluga finansira. Takođe, ne vidi se da li je ovaj pružalac usluge dobio licencu Ministarstva rada, zapošljavanja, boračkih i socijalnih pitanja za pružanje ove usluge.

Ada nema Akcioni plan za decu, te je tu prilika za dalji rad i saradnju sa MODS-om. Takođe, u opštini ne postoji telo koje koordinira i usklađuje različite mere, programe i strategije u oblasti socijalne zaštite za decu/porodicu. UG „Duga“ Ada je poznato kao organizacija koja najviše doprinosi uključenosti dece i roditelja. „Duga“ je ta spona koja teži da poveže privatni i državni sektor.

Resursi u oblasti obrazovanja

Ispitane su dve OŠ, jedna srednja stručna škola i PU u opštini Ada. U ovoj opštini škole upisuju svu decu koja se prijave i zadovolje uslove, dok je za dvoje dece upis u osnovne škole bio odložen u prošloj školskoj godini. Ocena kvaliteta u oblasti „Podrška učenicima“ ispitanih škola su relativno visoke u dve osnovne škole (3), dok u Tehničkoj školi i Predškolskoj ustanovi nismo dobili podatak o oceni. Nijedna škola nije izvestila da je donet program zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja, što upućuje na to da ovaj program, i ako postoji, nije dovoljno vidljiv niti primenjivan u školama u ovoj opštini. Tri ustanove navode da je u njihovim dokumentima eksplicitno navedena posvećenost socijalnoj inkluziji, dok to nije navedeno u OŠ iz Mola, što je neobično s obzirom da ova škola upisuje decu Roma.

Škole u Adi redovno izvode dopunsku nastavu, dok dodatnu ne izvode sve ispitane škole redovno. IOP jeste primenjivan mehanizam za dodatnu podršku učenicima, i to sva tri oblika. Međutim, indikativno je da je u OŠ „Čeh Karolj“ broj donetih IOP-a neuobičajeno velik – ukupno 88 učenika radi po IOP-u (20 IOP1, 11 IOP2 i čak 47 po IOP3), što može da ukaže da ova škola zamenjuje individualizaciju nastave (za koju nije potreban plan) sa IOP-om kao merom koja bi trebala da se primenjuje samo u slučajevima koji zaista zahtevaju promenu nastavnog plana i programa. Za ovu školu je procenjeno da je čak 100% nastavnika osposobljeno za individualizaciju nastave, što takođe može da ukaže da se individualizacija izjednačava sa radom po IOP-u. Ostale ispitane škole i PU imaju uobičajen broj IOP-a (nekoliko), osim u slučaju IOP2 u OŠ „Novak Radonić“, kojih ima 25, i koju pohađaju deca romske nacionalnosti. Ova škola ima i jedinog pedagoškog asistenta u opštini, dok ove usluge nisu dostupne ostalim ustanovama. Ličnih pratilaca nema. U tri ispitane škole procenjeno je da od 80 do čak 100% nastavnika ima kompetencije za individualizaciju nastave, dok je za PU procena 0%. Nastavnici u različitim ustanovama su imali i veoma različit broj obuka za inkluziju i interkulturalno obrazovanje: od svega jedne obuke, do 10 obuka. Međutim, procenjeno je bez razlike da je u svakoj od ispitanih ustanova 50% nastavnika obučeno na ovim obukama. Nastavni jezici u školama u Adi su uglavnom mađarski i srpski, dok se u OŠ u Molu deo nastave održava i na romskom jeziku.

Ne prepoznaju se posebne mere za redovnost pohađanja nastave osim uobičajenih zakonskih propisa. Aktivnosti za upis dece iz osetljivih grupa su u rasponu od „otvorenih vrata“ do poseta porodicama i individualnih razgovora u cilju motivisanja za upis. Arhitektonskih barijera nema po izjavama intervjuisanih predstavnika škola. Dve ustanove su učestvovala u projektima podrške socijalnog uključivanja (DILS i kroz saradnju sa NVO Duga), dok dve nisu imale ovakve projekte. Kvalitet saradnje sa IRK je procenjen samo u jednoj od ispitanih škola, kao dobar, uz opasku da lokalna samouprava nema dovoljno sredstava da bi zaista pružila adekvatnu pomoć deci iz ranjivih grupa. Nijedna ustanova nema specijalna odeljenja.

Resursi u oblasti zdravstva

Opština Ada prema normativima nema razvojno savetovalište, pa iznenađuje činjenica da logoped, psiholog i defektolog nisu prisutni u predškolskim ili drugim obrazovnim ustanovama. U tom smislu, Ada ima slabiji potencijal za podršku deci sa smetnjama u razvoju od mesta slične veličine.

Dom zdravlja ima rampe, postoji patronažna služba, ali zabrinjava nizak nivo mogućnosti za različite vrste podrške koju deca mogu da dobiju.

Resursi u oblasti sporta, kulture i slobodnog vremena

Resursi u ovoj oblasti sudeći prema mapiranju praktično ne postoje. Udruženjima građana i opštinskim vlastima očigledno predstoji puno posla u pogledu obezbeđivanja inkluzivnosti, jer se ona ne može postići samo kroz uslugu dnevnog boravka.

7. Indija

Indija broji 47000 stanovnika i spada u mesta srednje veličine u odnosu na ostala uključena u mapiranje. Populacija dece je oko 9000 od čega oko 2000 dece predškolskog i 7000 dece školskog uzrasta. Obuhvat dece predškolskim obrazovanjem je značajan. U Indiji postoji 9 osnovnih škola, jedna gimnazija i dve stručne škole. Mapiranje beleži podatak da ima 112 dece sa smetnjama u razvoju što je u odnosu na veličinu grada značajan broj što upućuje na zaključak da je mali broj (ako uopšte) dece sa smetnjama skriven u ovoj lokalnoj zajednici.

Prilagođenost grada osobama sa otežanim kretanjem je delimična. Postoje zvučni semaforu u centru naselja, ali ne i trake za slabovide. Ivičnjaci trotoara su spuštene takođe u centralnim delovima grada. Javni objekti su uglavnom prilagođeni, ali su prema oceni ispitivača arhitektonska prilagođavanja na zgradi skupštine opštine neadekvatna. Postoji jedan veliki sportski objekat i 3 kulturne ustanove. Rampa doma zdravlja je ocenjena nefunkcionalnom zbog prevelikog nagiba.

Udruženja građana u Indiji doprinose inkluzivnosti društva. Kroz mapiranje je registrovano da postoji roditeljsko udruženje koje organizuje radionice ručnih radova za decu i odrasle sa smetnjama u razvoju. Mapiranje ne beleži značajnije aktivnosti drugih udruženja koje su usmerene na decu sa smetnjama u razvoju, decu Rome ili druge osetljive grupe. Ako imam ovo u vidu zabeležen broj od 112 dece sa smetnjama u razvoju, čini se da postoji veliki prostor za civilni angažman u Indiji.

Resursi u oblasti socijalne zaštite

Opština Indija pokazuje da je kao opština vrlo zainteresovana za razvoj mera i usluga koje podstiču socijalno uključivanje. Opština je donela Odluku o socijalnoj zaštiti, i u postupku je izrade nove Strategije socijalne zaštite sa akcionim planom. U tom smislu očekuje se da će biti izdvojena i zasebna budžetska sredstva koja u ovom momentu ne postoje. Ne postoji kao poseban dokument Lokalni akcioni plan za decu.

Deca i roditelji/staratelji/hranitelji (porodica) su prepoznati u opštinskim odlukama, a posebno se navodi da u Indiji postoji usluga ličnog pratioca deteta, da opština pruža podršku nezaposlenim trudnicama kroz jednokratne pomoći, zatim se obezbeđuje letovanje dece bez adekvatnog roditeljskog staranja, koja su na porodičnom smeštaju, i novogodišnji paketići za svu decu iz materijalno ugroženih porodica. Opština ima osobu zaduženu za društvene delatnosti, koordinatora za mlade, kao i koordinatora za pitanja Roma.

Lokalni CSR pruža usluge socijalne zaštite namenjene deci i porodici pored toga što obavlja poslove organa starateljstva i vrši poslove javnih ovlašćenja. CSR kroz EU IPA projekat, pruža uslugu lični pratilac deteta, koja još uvek nije licencirana i ne finansira se iz budžeta JLS. Ne postoji izdvojena služba za pružanje lokalnih usluga pri Centru za socijalni rad, niti neka rezidencijalna ustanova za smeštaj dece. Na žalost, drugih pružalaca usluga iz civilnog i profitnog sektora takođe u Opštini Indija nema.

Resursi u oblasti obrazovanja

Ispitanih pet obrazovno-vaspitnih ustanova iz Indije (dve OŠ, dve srednje škole i PU) upisuju svu decu i nije bilo odloženog upisa u prošloj školskoj godini. Ocene kvaliteta podrške deci variraju od 2 do 4, najbolje je ocenjena SŠ Đorđe Natošević. Sve ispitanе ustanove navode da je u dokumentima vidljiva posvećenost socijalnoj inkluziji. U školama se primenjuje IOP 1 i IOP2, dok nijedna škola nije izvestila o IOP3. Predškolska ustanova ne primenjuje IOP.

Dopunska nastava se realizuje redovno, a dodatna nastava samo povremeno, osim u OŠ Đorđe Natošević gde je i ovaj oblik nastave redovan.

Procena kompetentnosti nastavnika i vaspitača za individualizaciju nastave varira od 30% (Tehnička škola) do 100% (OŠ Jovan Popović), što ukazuje da ima prostora za unapređenje ovih kompetencija važnih za socijalnu inkluziju. Samo OŠ 22 jul iz Krčedina izveštava da ima program zaštite dece od nasilja, i u toj školi postoji nastava na slovačkom jeziku. Identifikovana su dva lična pratioca i nijedan pedagoški asistent. U školama skoro da nema aktivnosti za poboljšanje upisa dece iz osetljivih grupa, osim promocije primera dobre prakse u Tehničkoj školi. Predškolska ustanova ima razvijene aktivnosti za povećanje obuhvata dece u seoskim sredinama („Školice života“, „Čitaonica-pričaonica“, „Škola sporta“) i različite promotivne aktivnosti u saradnji sa drugim institucijama.

U pogledu obuka za inkluziju i interkulturalno obrazovanje, najviše obuka su imali zaposleni u PU(10), dok se u školama broj završenih obuka kreće oko 5 u proseku. Ipak, procenjeni su relativno visoki procenti obučanih nastavnika (60% – 90%) u svim ustanovama.

U pogledu mera za postizanje redovnosti pohađanja nastave i aktivnosti, prednjači predškolska ustanova sa razvijenim aktivnostima podrške (besplatan boravak, užine i radni listovi u PPP za decu iz materijalno ugroženih porodica, bez roditeljskog staranja, za svako treće dete, za decu sa smetnjama; savetovalište za roditelje; podrška roditeljima dece sa hroničnim bolestima i smetnjama u razvoju, individualizovani planovi tranzicije). U OŠ Jovan Popović postoji tim i program za saradnju sa porodicom i odgovarajuće mere podrške u nastavi radi doživljaja uspeha. U Tehničkoj školi navode individualizaciju i planove tranzicije u saradnji sa osnovnim školama i program tolerancije.

Projekti podrške i socijalnog uključivanja koje su škole i PU realizovale obuhvataju DILS projekat, program prevencije od osipanja i gore navedeni programi koji su navedeni pod mere za postizanje redovnosti.

Sve ustanove smatraju da u njihovim objektima ne postoje arhitektonske barijere. Saradnja sa IRK je ocenjena kao dobra. Ne postoje specijalizovana odeljenja ni u jednoj ustanovi u uzroku.

Resursi u oblasti zdravstva

Dom zdravlja ima patronažnu službu, i mada formalno mapiranje ne beleži razvojno savetovalište, sve specijalizacije koje su potrebne postoje u domu zdravlja - logoped, defektolog, psiholog i fizioterapeut. Logopedi su zastupljeni i u obrazovnim ustanovama i privatnoj praksi kao i usluge fizioterapeuta. Ponovo je najmanje dostupna psihološka podrška koja postoji samo pri domu zdravlja.

Resursi u oblasti sporta, kulture i slobodnog vremena

Glavni resurs u ovoj oblasti su dve inkluzivne igraonice od kojih je jedna namenjena deci do 7 godina. Na žalost, mapiranje ne beleži druge programe za decu sa smetnjama u razvoju decu Rome ili pripadnike drugih osetljivih grupa. Takođe pristupačnost objekata potrebnih za ove aktivnosti u Indiji je loša. Biblioteka je takođe ne prilagođena osobama sa otežanim kretanjem i ne poseduje nijednu od navedene 3 vrste knjiga koje mogu da koriste lica koja imaju problem sa čitanjem nezavisno do uzroka problema.

8. Sombor

Sombor broji približno 86000 stanovnika od čega 15800 čine deca. Dece predškolskog uzrasta u Somboru ima oko 2500 koja su uključena u neki od programa za taj uzrast, osnovnoškolskog 6625 i srednjoškolskog 3523, što znači da se u periodu srednje škole u Sombor doseljava jedan broj dece iz manjih mesta. Grad ima razvijenu infrastrukturu u pogledu kulturnih, a naročito sportskih objekata što dovodi i do pojave inkluzivnih sadržaja. Deca u Somboru obrazuju se kroz 19 osnovnih, 5 srednjih stručnih škola i jednu gimnaziju. Postoji i škola za obrazovanje odraslih koju pohađa 24 dece uzrasta 15-19 a koja je i resurs centar. Prema zvaničnim podacima grada postoji 214 sportskih objekata i 9 objekata kulture.

Veći broj sportskih objekata je u potpunosti ili delimično dostupan deci sa otežanim kretanjem, dok su kulturni objekti slabije dostupni. Iznenaduje s toga da glavni javni objekti - zgrada skupštine opštine, suda i pošte nisu prilagođene i na njima postoje arhitektonske barijere.

U gradu postoji jedan semafor sa zvučnim signalom, trake za slabovide postoje u centru grada, a na sličnom području su spuštene ivičnjaci. Zapaža se i da je zbog stila gradnje olakšano kretanje u kolicima i u drugim delovima grada.

Građansko udruživanje je značajno. Postoje najmanje tri udruženja koja imaju značajne aktivnosti u oblasti inkluzije i to romske dece i dece sa smetnjama u razvoju. Privatni sektor, ipak nije uključen u dovoljnoj meri, a to zaključujemo po nemogućnosti da se dođe do podataka o poslodavcima koji imaju posebne programe zapošljavanja za lica iz osetljivih grupa (pre svega lica sa invaliditetom).

Resursi u oblasti socijalne zaštite

Grad Sombor ima razvijene politike socijalne uključenosti. Ima aktuelnu Strategiju održivog razvoja grada Sombora 2014 – 2020, zatim Strategiju razvoja socijalne zaštite, za period od 2016. do 2020. godine, kao i Lokalni akcioni plan za mlade za period 2017- 2021. godine. Takođe, ima usvojen

Pravilnik o normativima i standardima za obavljanje usluge dnevnog boravka lica sa smetnjama u razvoju i kriterijumima i merilima za utvrđivanje prava i cene rada dnevnog boravka. Zatim, Grad Sombor ima Odluku o osnovnoj i dodatnoj podršci detetu i učeniku, kao i Odluku o socijalnoj zaštiti iz nadležnosti grada Sombora.

Deca su prepoznata u opštinskim odlukama, kao i u Strategiji razvoja socijalne zaštite. U Strategiji razvoja socijalne zaštite, kao prioritetne ciljne grupe navedene su sledeće grupe: stariji, deca i mladi, osobe sa invaliditetom, žene i Romi. Porodica nije izdvojena kao posebna grupa u strateškim dokumentima. Budžetska sredstva namenjena implementaciji Strategije razvoja socijalne zaštite postoje izdvojena u Budžetu JLS. Grad Sombor nema Akcioni plan za decu, niti ima neko telo koje koordinira i usklađuje različite mere, programe i strategije u oblasti socijalne zaštite za decu/porodicu. Za ovaj posao u Gradu Somboru zadužen je Socijalno – ekonomski savet grada Sombora. Postoji odeljenje za društvene delatnosti, i u okviru odeljenja postoji po sistematizaciji osoba koja se bavi poslovima socijalne zaštite. Grad Sombor ima koordinatorku za decu i mlade, kao i koordinatora koji se bavi pitanjima Roma.

U okviru CSR radi poslove organa starateljstva i vrši poslove javnih ovlašćenja, a takođe, u okviru CSR postoji porodično i bračno savetovište (najduže pružana usluga) i socio-edukativno savetovište. Pri CSR postoji Služba za planiranje i realizaciju lokalnih usluga i materijalne podrške. Takođe, u Gradu Somboru postoji rezidencijalna ustanova za smeštaj dece bez adekvatnog roditeljskog staranja Dom za decu i omladinu „Miroslav-Mika Antić“. Grad Sombor je podržao uspostavljanje usluge Lični pratilac deteta, koja je od marta, 2018. godine u procesu licenciranja, a koju pruža privatni pružalac. Usluga se finansira iz budžeta. Centar za socijalni rad pruža usluge savetodavno terapijske i socio edukativne koje se finansiraju iz lokalnog budžeta. Druge usluge namenjene deci i porodici pružaju lokalne NVO, među kojima je „Maslačak“ – udruženje za podršku osobama sa autizmom.

Resursi u oblasti obrazovanja

Škole iz Sombora koje su anketirane (jedna gimnazija, jedna stručna škola, osnovna škola iz Gakova i ŠOSO) u mapiranju resursa upisuju svu decu koja ispunjavaju zakonske uslove. Ocena kvaliteta u oblasti Podrška učenicima ispitanih škola su visoke (3-4). U svim školama postoji program zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Sve škole navode da je u njihovim dokumentima eksplicitno navedena posvećenost socijalnoj inkluziji.

U pogledu dopunske i dodatne nastave, kao oblika dodatne podrške učenicima, škole u Somboru redovno izvode dopunsku nastavu. U pogledu dodatne nastave nije ujednačena situacija u redovnim školama – u nekima se izvodi redovno, u nekima povremeno, što ukazuje da je rad sa darovitima oblast koja se može razvijati (škola za osnovno i srednje obrazovanje ne izvodi dodatnu nastavu). IOP jeste primenjivan mehanizam za dodatnu podršku učenicima, i to sva tri oblika, mada IOP3 u nekim školama nije primenjivan, što opet ukazuje na nedovoljnu podršku darovitim učenicima.

U tri od ispitane četiri škole postoji nastava na manjinskom jeziku (mađarskom), čime se omogućuje ostvarivanje prava učenika na obrazovanje na maternjem jeziku. Lični pratioci su najbrojniji u ŠOSO, dok su u ostalim školama malo prisutni. Nijedna škola nema pedagoške asistente.

U pogledu kompetencija nastavnika, procenat nastavnika koji su procenjeni kao kompetentni za individualizaciju nastave veoma variraju od škole do škole, na osnovu procene intervjuisanih sagovornika – od 20% do 100%, što ukazuje da je ovaj oblik podrške učenicima potrebno takođe dalje razvijati. Sve škole su imale obuke za inkluzivno i interkulturalno obrazovanje, čiji broj varira od 2 do čak 10 obuka, i kojima su obuhvaćeni relativno visoki procenti nastavnika (od 65% do 100%).

U dvema školama se ne prepoznaju kao posebne mere za obezbeđivanje redovnosti pohađanja nastave za decu iz marginalizovanih grupa – samo ŠOSO i Ekonomska škola navode neke od mogućih mera, koje ne izlaze iz uobičajenih i zakonskih obaveza škole. Aktivnosti za upis dece iz osetljivih grupa su štire, navedena je samo „otvorena vrata“. Programi kao što su priprema dece za tranziciju nisu navedeni. Sa druge strane, prijavljeni su brojni programi iz oblasti interkulturalnog obrazovanja i inkluzije Roma, pogotovo je u tome bogato iskustvo Ekonomske škole. Ovo bi ukazivalo da u Somboru postoje ljudski resursi u vidu znanja i iskustava za interkulturalno obrazovanje, koje je važno za socijalnu uključenost dece iz različitih kultura, ali da je potrebno dodatnu pažnju usmeriti na pojačane aktivnosti pripreme dece iz osetljivih grupa za upis i tranziciju.

Nijedna škola nema arhitektonske barijere, koje bi sprečile učenike i roditelje sa invaliditetom da je posećuju, na osnovu procene sagovornika. Saradnja sa interresornom komisijom je ocenjena uglavnom kao odlična, osim u slučaju Gimnazije gde je ocenjena kao zadovoljavajuća. Nijedna od škola iz uzorka nema specijalna odeljenja za decu sa teškoćama, darovitu decu i decu migranata.

Resursi u oblasti zdravstva

Dom zdravlja je prilagođen licima sa otežanim kretanjem zahvaljujući rampama, liftu, kolicima i činjenici da postoji toalet u prizemlju zgrade. U skladu sa veličinom grada u domu zdravlja postoji razvojno savetovalište sa pedijatrom, a sve druge specijalnosti se uključuju po potrebi. Postoji podrška psihologa, fizioterapeuta, logopeda. Nabrojane usluge dostupne su i kao privatna praksa (broj fizioterapeuta je teško utvrditi u gradu veličine Sombora) ili kroz rad udruženja građana. Malo je iznenađenje da logoped, defektolog pa i fizioterapeut nisu dostupni u predškolskim ustanovama ili školama.

Resursi u oblasti sporta, kulture i slobodnog vremena

Veliki broj sportskih objekata je značajan resurs u Somboru, naročito jer postoji i značajan broj dostupnih objekata. Takođe u gradu radi džudo i sambo klub „Bačka“ koji ima inkluzivni pristup, a interresorna komisija određuje za decu sa smetnjama u razvoju terapijsko plivanje što znači da je i bazen uključen u razvoj inkluzivnosti društva. Pored tih redovnih programa, postoji i veliki broj projekata u oblasti sporta koji imaju kao ciljanu decu iz osetljivih grupa pa možemo zaključiti da su sportski radnici Sombora prepoznali svoj značaj i pobrinuli se da deca sa smetnjama u razvoju i druga deca iz osetljivih grupa imaju dostupne sportske aktivnosti.

Kulturne aktivnosti koje se organizuju u gradu za decu sa smetnjama u razvoju, a koje postoje uglavnom sporadično i sa povodima su organizovane pretežno od strane udruženja građana. Igraonice koje postoje su delimično arhitektonski prilagođene deci sa smetnjama u razvoju ali ne postoje igraonice koje imaju specijalizovane programe inkluzivnog karaktera.

9. Svrljig

Svrljig broji 14249 stanovnika sa veoma malom populacijom dece u odnosu na druge mapirane gradove (oko 12%). Odstupanje se zapaža najviše u populaciji dece školskog uzrasta, a posebno nakon završene osnovne škole. Tako od 1161 deteta predškolskog uzrasta, broj dece se smanjuje na 732 dece osnovnoškolskog uzrasta koji idu u jednu osnovnu školu, a potom na svega 217 dece srednješškolskog uzrasta koji pohađaju jednu srednju stručnu školu. Postoji i osnovna škola za obrazovanje odraslih. U Svrljigu postoje 3 sportska objekta i jedan objekat kulture. Bolnica ne postoji u Svrljigu.

Javni objekti su delimično dostupni osobama sa otežanim kretanjem. Dom zdravlja raspolaže rampom, ali ne i liftovima koji bi omogućili kretanje osoba u okviru zgrade. Ista situacija je i sa zgradom skupštine opštine, dok pošta i sud nisu prilagođeni. Kulturna ustanova je pak potpuno dostupna osobama sa otežanim kretanjem.

Građanski aktivizam u Svrljigu postoji, ali sa velikim prostorom za unapređenje. Najznačajnije je specijalizovano udruženje za pomoć deci sa smetnjama u razvoju, a postoji i volonterski program koji se takođe organizuje u okviru udruženja građana.

Ostala prilagođavanja koja smo ispitivali osim rezervisanih parking mesta za osobe sa invaliditetom ne postoje, s tim da moramo da primetimo da je tako i u ostalim mestima slične veličine, a čije smo resurse sagledavali. U tom smislu, ne postoje trake za slabovide, prilagođeni javni saobraćaj, a ivičnjaci trotoara su spuštani u nekoliko glavnih ulica u centru mesta.

Resursi u oblasti socijalne zaštite

Opština Svrljig ima aktuelnu Strategiju razvoja socijalne zaštite opštine Svrljig, u okviru koje su deca i roditelji/staratelji/hranitelji (porodica) prepoznati kao ciljne grupe. Na žalost, Opština nema budžetska sredstva namenjena implementaciji Strategije razvoja socijalne zaštite. Opština ima Odluku o socijalnoj zaštiti. Takođe, ima osobu koja se bavi društvenim delatnostima, ali ne postoje osobe zadužene za mlade, ni za pitanja Roma.

Centar za socijalni rad ne pruža usluge socijalne zaštite namenjene deci i porodici, pored toga što obavlja poslove organa starateljstva i vrši poslove javnih ovlašćenja. Jedni pružalac usluge koji se navodi u upitniku je Udruženje roditelja dece sa smetnjama u razvoju, koje projektno iz Budžeta lokalne samouprave, pruža uslugu Pomoć u kući za decu sa smetnjama u razvoju i njihove porodice. Ovo Udruženje nije licencirani pružalac usluga. U Opštini Svrljig postoje NVO koje imaju razvijene programe za podršku porodici, a koji ne spadaju u usluge, ali na žalost aktuelno nema projekata koji se realizuju.

Resursi u oblasti obrazovanja

Podaci iz tri ispitane ustanove (jedna OŠ, jedna srednja škola i PU) ukazuju da se i u ovoj opštini sva deca upisuju, dok je samo jedan upis u OŠ odložen. Ocena kvaliteta podrške deci je relativno niska u ovoj opštini (svega 2 u obe ocenjene škole), iako je deklarativna posvećenost inkluziji u dokumentima ustanova. IOP se primenjuje u sve tri ispitane ustanove i to najviše IOP1.

Relativno je nizak procenat nastavnika koji su ocenjeni kao kompetentni za individualizaciju nastave (25-30% u školama i 80% u PU), što može da objasni i niske ocene na eksternom vrednovanju škola. Relativno malo obuka su nastavnici prošli iz oblasti inkluzije i interkulturalnog obrazovanja (po dve u OŠ – 40% nastavnika i PU - 100% vaspitača). Samo srednja škola izveštava da je donet Program zaštite dece od nasilja. Nema nastave na manjinskim jezicima, pedagoških asistenata niti ličnih pratilaca. Nijedna aktivnost za upis dece iz osetljivih grupa nije navedena, dok su kao mere za redovnost pohađanja nastave navedene redovne aktivnosti škole (rad sa roditeljima, pomoć psihologa). Navedeni su programi podrške i socijalnog uključivanja i to program prilagođavanja novoj školskoj sredini u OŠ (tranzicija), a PU je navela sekcije (gluma, škola sporta). Saradnja sa IRK je ocenjena kao dobra; nema specijalnih odeljenja ni u jednoj ustanovi.

Ovi podaci ukazuju da je u opštini Svrljig potrebno dodatno jačati kapacitete obrazovno-vaspitnih vaspitno-obrazovnih ustanova za socijalnu inkluziju i podršku deci iz osetljivih grupa.

Resursi u oblasti zdravstva

Resursi u oblasti zdravstva su skromni, u skladu sa veličinom mesta. Postoji dom zdravlja, delimično dostupan osobama sa otežanim kretanjem, organizovanom patronažnom službom i fizioterapeutom, ali bez psihologa, logopeda i defektologa. Privatna inicijativa u potrebnim oblastima takođe nije značajna, pa mapiranje beleži samo jednu privatnu uslugu i to ponovo fizioterapeuta. Usluge odnosno podrška psihologa, defektologa ili logopeda ne postoje organizovane ni kroz školski sistem, što čini veoma lošu sliku resursa ovoj oblasti u Svrljigu, a s obzirom na zabeleženi broj dece sa smetnjama u razvoju koji je 18.

Resursi u oblasti sporta, kulture i slobodnog vremena

Postojanje udruženja građana specijalizovanog za decu sa smetnjama u razvoju se ocrta u resursima u ovim oblastima koje itekako mogu biti pod uticajem građanskog samoorganizovanja. Tako za razliku od zdravstvenih resursa koji su skromni, u odnosu na veličinu mesta, resursi u sportu i kulturi su razvijeniji nego u drugim gradovima slične veličine. Tako u Svrljigu postoje čak tri sportska objekta dostupna osobama sa otežanim kretanjem uključujući i jedan bazen, postoji inkluzivna igraonica za decu do 14 godina i nekoliko inkluzivnih programa: književne manifestacije, predstave za decu, izložbe, likovne radionice, škola kreativnog pisanja.

10 Valjevo

Valjevo je grad sa 88000 stanovnika, oko 15.000 dece od čega predškolskog uzrasta 5217 i školskog 9383. Broj dece sa smetnjama u razvoju postoji kao podatak i on je oko 250 dece. Deca su uključena u predškolsko obrazovanje kroz predškolsku ustanovu i dečiji vrtić „Kreativna radionica Pinokio“ koji je osnovalo udruženje građana „Anđeli čuvari“. U gradu postoji 15 osnovnih škola koju pohađa 5000 dece, dok je dece srednjoškolskog uzrasta 4300, od čega 750 đaka gimnazije, dok ostala deca pohađaju jednu od 5 stručnih škola.

Broj velikih sportskih objekata u gradu je 6, a postoji i 8 kulturnih ustanova

Dostupnost objekata i prilagođenost grada osobama sa teškoćama u kretanju odnosno slabovidim osobama je delimična, jer semafor i trake za slabovide postoje samo u strogom centru grada, spuštene ivičnjaci u nešto širem području kao i rezervisana parking mesta. Ne postoji javni prevoz za osobe sa otežanim kretanjem. Objekat pošte i suda nije prilagođen dok objekat opštine nema arhitektonske barijere.

Udruživanje građana je značajno i postoji veliki broj udruženja sa volonterskim programima. Podjednako su aktivna i stručna i roditeljska udruženja. Valjevo je jedini grad koji ima udruženja koja se bave većim brojem tačno naznačenih osetljivih grupa dece – siromašnima, Romima, decom sa smetnjama u razvoju. Zanimljivost i važan resurs je udruženje pedagoških asistenata.

Specifičnost Valjeva se ogleda i u tome da ima preduzeće za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, ali mapiranjem nismo došli do broja zaposlenih osoba.

Resursi u oblasti socijalne politike

Grad Valjevo pokazuje izuzetnu spremnost da razvija politike za socijalnu uključenost u domenu socijalne zaštite dece. Doneta je Odluka o socijalnoj zaštiti u gradu Valjevu, Odluka o većem obimu prava porodici sa decom i finansijskoj podršci za podsticanje rađanja dece, zatim Lokalni akcioni plan za decu, Lokalni akcioni plan za obrazovanje Roma. Strategija integralne socijalne politike u gradu Valjevu je u procesu izrade tako da aktuelno ne postoji strategija socijalne politike/socijalne zaštite. Opština izdvaja budžetska sredstva za implementaciju dokumenata, a deca i roditelji/staratelji/hranitelji (porodica) su prepoznati u opštinskim odlukama.

Kroz upitnik smo saznali da Grad Valjevo ima telo koje koordinira i usklađuje različite mere, programe i strategije u oblasti socijalne zaštite za decu/podicu, kao i da postoji osoba koja se bavi društvenim delatnostima. Valjevo ima sistematizovano radno mesto koordinatora za mlade, ali trenutno nema osobu koja je za to zadužena. U Valjevu postoji koordinator za pitanja Roma.

Lokalni CSR pruža uslugu Savetovaništa za brak iodicu. Takođe, CSR pored svoje osnovne delatnosti ima uslugu za podršku deci koja su nevidljiva u sistemu, a imaju smetnje u razvoju i žive u ruralnom području. Pri CSR postoji služba za pružanje lokalnih usluga, a prema informacijama iz upitnika, u Valjevu nema rezidencijalnih ustanova za smeštaj dece. CSR pruža uslugu Savetovaništa za porodice u riziku, koja se finansira iz budžetskih sredstava.

Što se tiče lokalnih pružalaca usluga socijalne zaštite, postoji pružalac usluge Dnevni boravak za decu sa smetnjama u razvoju - Udruženje „Naši snovi“ koji je licencirani pružalac, a sredstva za uslugu se obezbeđuju iz budžeta. Takođe, postoji pružalac usluge Lični pratilac deteta preko „Društva za cerebralnu i dečiju paralizu“, koja se takođe finansira sredstvima iz budžeta. „Društvo za cerebralnu i dečiju paralizu“ svojim članovima omogućava markice za povlašćenu vožnju i pruža uslugu ličnog pratioca deteta kao licencirani pružalac. Roditelji iskazuju potrebu za pedagoškim asistentom i zahtevaju obezbeđivanje i te usluge.

Od drugih resursa navodi se projekat „Nevidljiva“, koji je inovativni program pružanja zdravstvenih i socijalnih usluga deci sa teškoćama u razvoju i invaliditetom sa ruralnog područja. Značajni resurs u socijalnoj zaštiti u Valjevu je i Udruženje „Anđeli čuvari“ koje u formi Kluba za roditelje realizuje

projekte od javnog interesa koje finansira Grad Valjevo. Udruženje „Naši snovi“, koje je već pominjano realizuje projektno program Rane intervencije za decu sa teškoćama u razvoju mlađeg uzrasta, savetodavni rad sa porodicama i roditeljima.

Resursi u oblasti obrazovanja

U opštini Valjevo anketirano je osam škola: pet osnovnih, jedna srednja stručna, jedna gimnazija i jedna muzička škola. Nekoliko škola je izjavilo da ne upisuju svu decu, što je razumljivo u slučaju muzičke škole, ali je potrebno pojašnjenje kod dve osnovne škole. Gimnazija upisuje na osnovu broja poena i upisne kvote, ali odobrava i upis učenicima koji prema lekarskom uverenju i proceni da je gimnazija najpovoljnija sredina za određenog učenika. Samo jednom učeniku je bio odložen upis u jednu od OŠ u prošloj školskoj godini. Sve škole se eksplicitno izjašnjavaju kroz dokumenta da su posvećeni socijalnoj inkluziji. Ocena podrške učenicima varira od niske (2 – OŠ Braća Nedić) preko srednjih (3, većina ostalih škola), do najviše ocene (4) za muzičku školu, gimnaziju i OŠ Andrea Savčić.

Dopunska nastava se redovno izvodi u svim školama, na osnovu izjava intervjuisanih predstavnika ustanova. Dodatna nastava se uglavnom takođe izvodi redovno, osim u nekim školama (u OŠ Braća Nedić se ne izvodi). IOP se primenjuje u svim školama osim u muzičkoj i gimnaziji, i to uglavnom IOP1, dok OŠ Andra Savčić ima najviše IOP2. U IOP3 nije evidentiran ni jedan učenik. Ovo ukazuje na potrebu da se u opštini Valjevo razvije senzibilitet i kompetencije za rad sa darovitim učenicima. Šest škola navodi da postoji program zaštite dece od nasilja, dok se ovaj program ne identifikuje u muzičkoj školi i u OŠ u Mionici. Nijedna od anketiranih škola nema nastavu na nekom manjinskom jeziku. Ličnih pratilaca ima ukupno 5 i nalazimo ih u četiri anketirane škole sa područja opštine, dok ih u preostale četiri nema. Pedagoških asistenata je svega dvoje i to u dve škole. Svega tri škole navode aktivnosti za upis dece iz osetljivih grupa (angažovanje pedagoškog asistenta, inkluzivnost škole, promotivne aktivnosti). Primetan je pozitivan uticaj pedagoškog asistenta – tamo gde postoji, postoji i veća posvećenost škole ka upisu dece iz osetljivih grupa, što ukazuje na potrebu većeg broja angažovanih PA.

U pogledu kompetencija nastavnika, procenjeno je da je za individualizaciju osposobljeno od 20% (Ekonomska škola), pa do 90% (OŠ Andra Savčić). Veoma se razlikuje broj obuka za inkluziju i interkulturalno obrazovanje po školama: od samo jedne obuke u OŠ Miloš Marković, pa do 10 obuka u OŠ Andra Savčić. Procenat obučanih nastavnika se kreće od 6% pa do 100% koliko je procenjeno u gimnaziji.

U pogledu mera za redovnost pohađanja, škole primenjuju različite strategije, koje se uglavnom ogledaju u saradnji sa roditeljima i CSR, obilasku porodica, angažovanje ličnog pratioca. Jedna škola obezbeđuje ishranu, prevoz i udžbenike za decu iz osetljivih grupa. Projekti podrške i socijalnog uključivanja obuhvataju različite projekte u saradnji sa udruženjima građana, zatim aktivnosti na praćenju adaptacije učenika u periodima tranzicije, projekti za individualizaciju nastave, sprečavanja osipanja i studijske posete stranim zemljama.

Arhitektonske barijere još uvek postoje u tri anketirane škole, dok ih u ostalima nema. Saradnja sa IRK je različito ocenjena od različitih škola, od 2 do 4. Napominje se da postoji nedostatak defektologa koji su potrebni u lokalnoj samoupravi, takođe pedagoških asistenata i ličnih pratilaca, što bi bila sugestija za unapređenje. U OŠ iz Mionice postoji specijalizovano odeljenje za decu sa

teškoćama, što može da znači da je potrebno dalje raditi na inkluzivnosti ove škole, a u gimnaziji postoje specijalizovana odeljenja za darovite u matematici, filologiji i jedno bilingvalno odeljenje.

Resursi u oblasti zdravstva

Prema veličini grada, Valjevo ima i razvojno savetovalište i bolnicu. Dom zdravlja je dostupan, ima patronažnu službu. Razvojno savetovalište čine pedijatar, defektolog, psiholog i logoped, dok fizioterapeutska podrška nije dostupna u primarnoj zdravstvenoj zaštiti već tek u sekundarnoj -pri bolnici. Podrške logopeda, psihologa, defektologa i psihijatra dostupne su i kroz sistem obrazovanja, i preko udruženja građana kao i u obliku privatne prakse.

Resursi u oblasti sporta, kulture i slobodnog vremena

Rezultati koje je u ovim oblastima prikazalo mapiranje su skromni. Praktično, ne postoje sadržaji koji su dostupni i namenjeni deci iz ugroženih grupa. Takav rezultat je iznenađujući naročito u oblasti kulture s obzirom na tradiciju u toj oblasti koju ovaj grad ima. Postoji puno prostora za animiranje sportskih i kulturnih radnika da se unapredi ponuda i poveća inkluzivnost sadržaja koji postoje. Problem je naročito uočljiv ako se uzme u obzir da postoji inkluzivna radionica za decu predškolskog uzrasta i da deca tog uzrasta imaju već izgrađene kapacitete za učešće u drugim programima namenjenim starijem uzrastu.

Aneks
Upitnik